

قرآن مهر کردن

سید محسن موسوی آملی

در گذشته‌های نه چندان دور در ایران قدیم، آیین‌ها و رسومات بسیاری بر محور تمسک به قرآن کریم شکل یافت. مردم قرآن دوست ایران، تلاش می‌کردند تا قرآن کریم را فصل الخطاب و راه‌گشای همه دوراهی‌های زندگی خود قرار دهند.

یکی از مواردی که مردم به قرآن نیازمند می‌شدند زمانی بود که مردم نیاز به داوری، امان دادن و امان گرفتن، سوگند گرفتن یا پیمان بستن بر سر موارد مهم یا مانند اینها داشتند. یکی از رسم‌های قرآنی قدیمی در ایران قرآن مهر کردن نام دارد. این کار که نشانگر اعتماد عمیق و اعتقاد وثیق مردم به قرآن کریم بود، نقش بسزایی در پایان دادن اختلافات، دعوها و ناآرامی‌های امنیتی و اجتماعی ایفا می‌کرد.

چرا که هنگامی گروهی اقدام به مهر کردن قرآن می‌کردند یا آن را به گروه مقابل اختلاف پیشنهاد می‌دادند که هیچ‌گونه راه چاره یا زمینه اعتمادی باقی نمی‌ماند و تنها راه برون‌شدن از مشکل به وجود آمده قسم یاد کردن یا میانجی‌قرار دادن قرآن کریم بود.

مهر کردن قرآن خود دارای اقسامی بوده و در موارد مختلفی کاربرد پیدا می‌کرد. یکی از اقسام قراردادهایی که در داخل جلد قرآن کریم یا صفحات سفید آغازین یا پایانی قرآن نوشته می‌شد، قسم نامه‌ها بود. بدین صورت که شخص یا گروهی مضمون سوگند خود را در صفحه‌ای از قرآن نوشته و پای این نوشته‌ها را مهر می‌کردند. در فرهنگ بزرگ سخن درباره این گونه قسم نامه‌ها آمده است: نوشته‌ای متضمن قسم که شخص با خواندن یا نوشتن آن انجام دادن یا انجام ندادن عملی را به عهده

می‌گیرد. گاهی این نوشته را در قرآن می‌نوشتند. (فرهنگ سخن، ج ۶، ص ۵۵۳۶) بنابراین یکی از موارد مهر کردن قرآن، زمانی بود که عده‌ای بر انجام کاری هم قسم می‌شوند و به صورت جمعی سوگند یاد می‌کردند که در انجام آن کار هماهنگ و موافق باشند.

مانند متن زیر:

دیشب بعد از شنیدن خبر در منزل حاج شیخ باقر، شرح مفصلی به حاجی محمد شفیع و حاجی محمد نوشته بودم. آخر الأمر هر سه هم قسم شدند و قرآن مهر کردند تا جان دارند در این کار کوشیده باشند و نظرشان به دیگران نباشد و متحد باشند. (خاطرات ظهیر الدوله، ص ۶۳)

یکی دیگر از انواع نوشته‌هایی که در قرآن کریم نگاشته می‌شد، امان نامه بود. در درگیری‌ها و نزاع‌هایی که در گذشته میان اقوام و گروه‌ها به وقوع پیوست. گاه گروه‌های غالب و قوی‌تر به فرد و یا گروهی امان می‌دادند و از آنها می‌خواستند که با تسلیم خود با ضمانت حفظ جان، به جنگ درگیری پایان دهند.

برای اعتماد امان گیرندگان به امان دهندگان برخی از این امان نامه‌ها در قرآن کریم (داخل جلد یا صفحات آغازین و پایانی) نوشته می‌شد و امان دهندگان آن را مهر می‌کردند.

بنابراین یکی از موارد و مصادیق قرآن مهر کردن، امان دادن به افراد بود. برای نمونه در زندگی مبارزه دکتر حشمت آمده است: پس از مدت‌ها که دکتر ابراهیم حشمت الأطباء به همراه نهضت جنگل مشغول مبارزه بود، از جانب مقامات نظامی دولت به تسلیم دعوت شد و برای دکتر امان نامه پشت جلد قرآن نوشتند و برای او ارسال کردند. (روزشمار شمسی، ص ۶۱)

همچنین در خاطرات مهدیقلی هدایت آمده است: اسماعیل آقا پسر جعفر آقا است که نظام السلطنه قرآن برای او فرستاد او را تامین داد. به تبریز آمد و به خدعه کشته شد و در آن سوء تدبیر هفت نفر از عملجات حکومتی به دست کسان جعفر آقا هلاک شدند. قرآن را نزد عبد الحمید بردند و در نتیجه فتنه شیخ عبدالله پیش آمد. (خاطرات و خطرات، ص ۳۲۳)

یکی از آسیب‌هایی که رسم قرآنی مهر کردن قرآن با آن مواجه بوده است. سوء استفاده کسانی است که به قرآن و حقایق دینی معتقد نیستند. تاریخ حکایت‌گر

حوادثی است که در آن افراد بی دین و خداناترس از آیین‌ها و گزاره‌های مذهبی سوءاستفاده کرده و افراد معتقد و دیندار را فریفته‌اند و از اعتماد ایشان به خدا و قرآن بهره‌نابجا برده‌اند. مواردی که افرادی به دیگران تأمین داده‌اند و قرآن را به عنوان امان و وسط قرار داده و قرآن را مهر کرده اما پس از رسیدن به نتیجه و دستیابی به فرد مورد نظر، به پیمان خود و قرآن مهر شد، خیانت کرده و خلاف عهد و پیمان عمل می‌کردند مانند: شاهزاده و هئیت دولت آن وقتی صلاح دیدند که حقوقی به عنوان مستحفظ راه به او داده و مطیعش بکنند. با قول و قرار و مهر کردن قرآن، ماشاءالله خان با سوارهای خودم به تهران آمده چندی در پایتخت اقامت کرد ولی در قول و قرار خود به قرآن پایدار نبودند. (شرح زندگانی من، ج ۲، ص ۴۳۳) همچنین در خاطرات مخبرالسلطنه آمده است:

یدالله خان پسر غلامرضاخان سردار پشت کوه، امان خواست بعرض رساندم و به نظرم غریب می‌آمد. چه سپهد قرآن مهر کرده بود تأمین داده بود، سران الوار نزد او آمده بودند و همه را به دار زدند به هر حال دستخطی صادر شد. ۱۷ شهریور ۱۳۰۸ دستخط را با قرآنی به مهر خودم بتوسط سید حسین کلیددار که رافع بود به بغداد فرستادم که غلامرضاخان و فرزندش به تهران بیایند. خوب شد نیامدند والا من پیش وجدان خود شرمنده می‌شدم. (خاطرات و خطرات، ص ۳۸۶)

رسم نوشتن پیمان‌نامه‌ها و امان‌نامه در قرآن کریم و آنگاه مهر کردن آن که به صورت خلاصه قرآن مهر کردن نام می‌نهند، کم‌کم با تغییراتی روبرو شد. در برخی از متون و نوشته‌ها آمده است که این رسم قرآنی را خلاصه کرده و دیگر متن امان‌نامه یا عهد و پیمان را نمی‌نوشتند بلکه همین که قرآنی به مهر کسی ممه‌ور می‌شد و برای طرف مقابل فرستاده می‌شد برای بیان مقصود کافی بود. لذا در برخی از قرآن مهر کردنها، شاهد متنی مبنی بر بیان مقصود نیستیم و فقط مهر شخصی در آن وجود دارد.

بعدها قرآن مهر کردن در گفتگو و به مجاز به هر گونه قسم موکد یاد کردن و پیمان موکد بستن هم گفته می‌شده است. (فرهنگ سخن، ج ۶، ص ۵۵۰۶)